

O'ZBEKISTON TARIXI FANINI O'QITISHDA QO'LLANILADIGAN METODOLOGIK YONDASHUVLAR

Abdullayeva Nasibaxon Arabovna

Andijon davlat pedagogika instituti Ijtimoiy

fanlar kafedrası, tarix fanlari bo'yicha

falsafa doktori (PhD) , v.b.professor.

+998945271793

Annotatsiya. Mazkur maqolada O'zbekiston tarixi fanini o'qitishda qo'llaniladigan metodologik yondashuvlarning mazmuni va ahamiyati yoritilgan. Tarixiylik, obyektivlik, manbashunoslik, tizimli hamda sivilizatsion yondashuvlarning o'quv jarayonidagi o'rni tahlil qilingan. Shuningdek, tarix fanini o'qitishda zamonaviy pedagogik texnologiyalar, interfaol usullar va raqamli ta'lim imkoniyatlaridan foydalanishning samaradorligi ko'rsatib berilgan. Maqolada metodologik yondashuvlar orqali o'quvchilarda tarixiy tafakkur, tahliliy fikrlash va milliy g'ururni shakllantirishga alohida e'tibor qaratilgan.

Kalit so'zlar: O'zbekiston tarixi, metodologik yondashuv, tarixiylik, obyektivlik, manbashunoslik, sivilizatsion yondashuv, pedagogik texnologiyalar, tarix ta'limi.

Annotation. This article explores the content and significance of methodological approaches used in teaching the History of Uzbekistan. It analyzes the role of historical, objective, source-based, systemic, and civilizational approaches in the educational process. The paper also emphasizes the effectiveness of applying modern pedagogical technologies, interactive methods, and digital learning tools in teaching history. Special attention is paid to the development of historical thinking, analytical reasoning, and national pride among students through methodological approaches.

Keywords: History of Uzbekistan, methodological approach, historicism, objectivity, source studies, civilizational approach, pedagogical technologies, history education.

Аннотация. В данной статье раскрывается содержание и значение методологических подходов, применяемых при преподавании истории Узбекистана. Анализируется роль принципов историзма, объективности, источниковедения, системного и цивилизационного подходов в учебном процессе. Кроме того, показана эффективность использования современных педагогических технологий, интерактивных методов и цифрового обучения при преподавании истории. Особое внимание уделено формированию у учащихся исторического мышления, аналитического подхода и национальной гордости через применение методологических подходов.

Ключевые слова: История Узбекистана, методологический подход, историзм, объективность, источниковедение, цивилизационный подход, педагогические технологии, преподавание истории.

Kirish. O‘zbekiston tarixi fani – millatning tarixiy xotirasi, davlatlilik an‘analari, madaniy merosi va jamiyat taraqqiyotining ichki mantiqini anglashga xizmat qiluvchi asosiy ijtimoiy fanlardan biridir. Mazkur fan o‘quvchilar va talabalarni tarixiy faktlarni tanqidiy tahlil qilishga, jarayonlarni vaqt va makon nuqtai nazaridan tushunishga, shuningdek, milliy va umuminsoniy qadriyatlarni uyg‘un talqin etishga yo‘naltiradi. Global axborot oqimi kuchaygan, bilimlar tez eskiradigan bugungi sharoitda O‘zbekiston tarixini ilmiy asosda, tizimli va xolis o‘qitish dolzarb masala sifatida namoyon bo‘lmoqda. Ayniqsa, tarixiy voqealarning murakkab sabab–oqibat aloqalarini anglash, turli manbalarni solishtira olish, “yagona to‘g‘ri” talqindan ko‘ra dalilga tayangan ko‘p qirrali yondashuvni shakllantirish ta‘lim sifatining mezoniga aylanmoqda.

Amaliyot shuni ko‘rsatadiki, tarixni faqat xronologik faktlar va sanalarni yodlashga qaratilgan yondashuv o‘quvchida mustahkam tarixiy tafakkurni shakllantirmaydi. Darslarda manbalar bilan ishlash ko‘nikmasining yetarlicha rivojlanmagani, voqealarni global kontekstdan uzib talqin qilish, konseptual tushunchalarni (sivilizatsiya, modernizatsiya, ijtimoiy tuzum, mentalitet va boshqalar) operatsionlashtirishda bo‘shliqlar mavjudligi kuzatiladi. Shu bois, metodologik yondashuvlarni to‘g‘ri tanlash va ularni didaktik texnologiyalar bilan uyg‘unlashtirish O‘zbekiston tarixi fanini zamonaviy talablarga mos o‘qitishning kalit omilidir.

Ushbu maqolaning dolzarbligi, birinchidan, O‘zbekiston tarixini o‘qitishda tarixiylik (xronologik), obyektivlik, manbashunoslik, tizimli va sivilizatsion yondashuvlarni ilmiy-metodik asosda uyg‘unlashtirish zarurati bilan belgilanadi. Ikkinchidan, komparativ (qiyosiy), strukturaviy-funksional, mintaqaviy (regional), mikrotarix, og‘zaki tarix (oral history) hamda raqamli tarix (Digital Humanities) kabi zamonaviy ilmiy-uslubiy yo‘nalishlarni ta‘lim jarayoniga integratsiya qilish ehtiyoji kuchaymoqda. Uchinchidan, kompetensiyaga yo‘naltirilgan ta‘lim modeli sharoitida tarixiy faktni manba–kontekst–talqin uchligi asosida o‘rganish, o‘quvchini tadqiqotchi subyektga aylantirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Maqolaning maqsadi – O‘zbekiston tarixi fanini o‘qitishda qo‘llaniladigan metodologik yondashuvlarning nazariy asoslari va amaliy imkoniyatlarini tizimli tahlil qilish, ular asosida samarali o‘qitish modeli uchun metodik tavsiyalar ishlab chiqishdir.

Vazifalar:

- metodologik yondashuvlarning mazmuni, prinsiplari va chegaralarini aniqlash;
- tarixiylik, obyektivlik va manbashunoslik tamoyillarini dars dizaynida operatsionlashtirish yo‘llarini ko‘rsatish;
- sivilizatsion va tizimli tahlil yordamida O‘zbekiston tarixini global tarixiy jarayonlarda kontekstual izohlash metodikasini ishlab chiqish;
- qiyosiy, mikrotarixiy va og‘zaki tarix yondashuvlarini loyihaviy va muammoli o‘qitish texnologiyalari bilan uyg‘unlashtirish;

- raqamli vositalar (xaritalar, vaqt chiziqlari, ma'lumotlar bazalari, vizualizatsiyalar) yordamida tarixiy materialni tahlil va talqin qilish ko'nikmalarini shakllantirish bo'yicha tavsiyalar berish.

Tadqiqot obyekti – O'zbekiston tarixi fanining o'qitish jarayoni; predmeti – mazkur jarayonda qo'llaniladigan metodologik yondashuvlar va ularning didaktik realizatsiyasi.

Metodlar: manbashunoslik va tarixshunoslik tahlili, tizimli va komparativ tahlil, konseptual modellash, didaktik dizayn, pedagogik kuzatuv hamda kichik miqyosli tajriba-sinovlar uchun aks ettiruvchi (refleksiv) tahlil.

Maqolaning ilmiy yangiligi quyidagilarda namoyon bo'ladi:

- an'anaviy (tarixiylik, obyektivlik, manbashunoslik) va zamonaviy (raqamli tarix, mikrotarix, og'zaki tarix) yondashuvlarning o'zaro komplementarligi asosida integrativ model taklif etiladi;

- “manba–kontekst–talqin–vizualizatsiya” zanjiri asosida dars ssenariylarini qurishning amaliy algoritmlari ishlab chiqiladi;

- tarixiy kompetensiyalarni (dalilni tekshirish, sabab–oqibatni tahlil qilish, dalil va talqin o'rtasini farqlash, ko'p manbali fikrlash) o'lchash uchun kuzatuv indikatorlari va baholash mezonlari tavsiya etiladi.

Amaliy ahamiyat: keltirilgan metodik yondashuvlar o'qituvchilarga mavzularni bosqichma-bosqich, dalilga tayangan va interfaol usullar bilan rejalashtirishga yordam beradi; o'quvchilarda tarixiy tafakkur, tanqidiy va analitik fikrlash, fuqarolik pozitsiyasi, madaniyatlararo muloqot ko'nikmalarini rivojlantiradi. Raqamli vositalardan foydalanish bo'yicha tavsiyalar esa tarixiy ma'lumotni vizual va ma'lumotlar asosida talqin qilish madaniyatini kuchaytiradi.

Shuningdek, mazkur ish cheklovlarga ham ega: empirik dalillar asosan dars kuzatuvlari va mini-loyihalar bilan chegaralangan; ayrim tavsiyalar infratuzilma (internet, qurilmalar) imkoniyatlariga bog'liq. Biroq taklif etilayotgan yondashuvlar sharoitga mos moslashtirilishi mumkin.

O'zbekiston tarixi fanining dolzarbligi va ahamiyati

O'zbekiston tarixi fani milliy o'zlikni anglash, fuqarolik pozitsiyasini shakllantirish hamda jamiyat taraqqiyotining ichki mantiqini tushuntirishga xizmat qiluvchi strategik ahamiyatga ega fan hisoblanadi. U nafaqat o'tmish haqidagi ma'lumotlarni jamlaydi, balki tarixiy manba va faktlar asosida sabab–oqibat bog'liqliklarini ochib beradi, turli talqinlar orasida tanqidiy fikrlashni rag'batlantiradi va hozirgi taraqqiyot jarayonlarini anglashga uslubiy asos yaratadi [1], [2].

1) Ma'naviy-ijtimoiy dolzarblik. Bugungi globallashtirish sharoitida axborot oqimi keskin tezlashdi, tarixiy voqealar va shaxslar haqida turlicha, ba'zan qarama-qarshi talqinlar ham tarqalmoqda. Tarixiy xotirani asrab-avaylash, milliy identifikatsiyani mustahkamlash va intermadaniy muloqotni rivojlantirishda O'zbekiston tarixi fani tayanch poydevordir. U o'quvchi-talabalarni umumiy insoniy qadriyatlar bilan milliy qadriyatlar o'rtasida uyg'un muvozanatni topishga undaydi, tolerantlik va bag'rikenglik madaniyatini mustahkamlaydi.

[3], [4]. Shu bilan birga, tarixiy shaxslar merosi (masalan, temuriylar davri, jadidchilik harakati, mustaqillik davri islohotlari)ni keng qamrovda o'rganish jamiyatda mas'uliyat hissini, "o'tmishdan saboq olib, kelajakni barpo etish" tamoyilini shakllantiradi [5].

2) Ta'limiy-aholi kompetensiyalarini rivojlantirishdagi ahamiyati. Zamonaviy ta'lim modeli faktlarni yodlashdan ko'ra, dalillar bilan ishlash, ularni solishtirish va kontekstual tahlil qilishga urg'u beradi. O'zbekiston tarixi fanida manbashunoslik (yozma, moddiy va og'zaki manbalar) bilan ishlash, muammoli savollar qo'yish, tarixiy dalil va talqin o'rtasini farqlash, "manba-kontekst-talqin" zanjiri bo'yicha izchil xulosa chiqarish kompetensiyalarini shakllantirish ustuvor vazifadir [2], [6]. Bu esa o'quvchilarda tarixiy tafakkur, media va manba savodxonligi, dalilga tayangan muloqot hamda jamiyat hayotida ongli ishtirok etish kabi muhim ko'nikmalarni rivojlantiradi.

3) Ilmiy-uslubiy va metodik yangilanish ehtiyoji. Tarixni faqat xronologik ketma-ketlikda emas, balki tizimli, sivilizatsion, komparativ (qiyosiy) hamda strukturaviy-funksional yondashuvlar orqali o'rganish voqealarning ko'p qirraliligini ko'rsatadi. Bu yondashuvlar makon (mintaqalararo o'zaro ta'sir), vaqt (uzluksizlik va uzilishlar), jarayon (iqtisodiy, siyosiy, madaniy o'zgarishlar) hamda subyekt (ijtimoiy guruhlar va shaxslar) omillarini uzviy tahlil qilishga imkon beradi [1], [7]. Raqamli tarix (Digital Humanities) imkoniyatlari — interaktiv xaritalar, vaqt chiziqlari, raqamlashtirilgan arxivlar, ma'lumotlar tahlili va vizualizatsiya — o'quvchilarni dalilga asoslangan tadqiqotga jalb etadi, darsni interfaol va daliliy qiladi [8].

4) Amaliy-iqtisodiy va siyosiy-huquqiy ahamiyati. Tarixiy bilimlar madaniy merosni muhofaza qilish, turizm salohiyatini rivojlantirish, hududiy brending, shaharsozlik va muzeylar faoliyatini takomillashtirishda real amaliy natija beradi. Tarixiy tajriba siyosat ishlab chiqishda, fuqarolik jamiyati institutlarini mustahkamlashda, huquqiy madaniyatni oshirishda ham muhim yo'l-yo'riq bo'lib xizmat qiladi. Chunki tarixiy jarayonlarni anglash ijtimoiy siyosatning uzoq muddatli oqibatlarini oldindan ko'ra bilishga yordam beradi [4], [9].

Xulosa. O'zbekiston tarixi fanini o'qitish nafaqat o'tmishni bilish vositasi, balki bugungi taraqqiyot va milliy ongni mustahkamlashning muhim omilidir. Ushbu fan orqali yoshlar millatning tarixiy ildizlarini, davlatlilik an'alarini, ma'naviy merosini chuqur anglaydi va buning asosida mustaqil fikrlovchi, vatanparvar, tarixiy xotiraga ega shaxs sifatida shakllanadi.

Metodologik yondashuvlar — tarixni o'rganish jarayonining nazariy va amaliy asosini tashkil etadi. Tarixiylik, obyektivlik, manbashunoslik, tizimli va sivilizatsion yondashuvlarning uyg'un tatbiqi O'zbekiston tarixini yanada chuqurroq, ilmiy asosda o'rganish imkonini beradi. Shu bilan birga, zamonaviy pedagogik texnologiyalar, interfaol metodlar va raqamli vositalardan foydalanish ta'lim jarayonining samaradorligini oshirib, o'quvchilarda tahliliy tafakkur, dalilga tayangan fikrlash va tarixiy faktlarga xolis yondashish ko'nikmasini rivojlantiradi.

Demak, O'zbekiston tarixi fanini o'qitishda metodologik yondashuvlarni to'g'ri tanlash va ularni amaliyotga tatbiq etish — ta'lim sifatini oshirish, milliy o'zlikni mustahkamlash va tarixiy tafakkur madaniyatini shakllantirishning asosiy kafolatidir. Tarix fanini faqat o'tmish haqida bilim beruvchi emas, balki kelajakni ongli qurish uchun yo'naltiruvchi ilmiy-tarbiyaviy tizim sifatida rivojlantirish zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. **Mirziyoyev, Sh. M.** *Yangi O'zbekiston strategiyasi.* – Toshkent: O'zbekiston, 2021.
2. **Mirziyoyev, Sh. M.** *Erkin va farovon, demokratik O'zbekistonni birgalikda barpo etamiz.* – Toshkent: O'zbekiston, 2017.
3. **Mirziyoyev, Sh. M.** *Milliy tiklanishdan – milliy yuksalish sari.* – Toshkent: O'zbekiston, 2019.
4. **Karimov, I. A.** *Tarixiy xotirasiz kelajak yo'q.* – Toshkent: O'zbekiston, 1998.
5. **To'xtaboyev, A.** *Tarixni o'qitish metodikasi asoslari.* – Toshkent: TDPU nashriyoti, 2016.
6. **Abdurahmonov, A.** *O'zbekiston tarixini o'qitishda zamonaviy yondashuvlar.* – Ilm va jamiyat jurnali, №2, 2021.
7. **Vohidov, R.** *Tarixiy obyektivlik tamoyili va uning o'qitishdagi ahamiyati.* – *Pedagogik innovatsiyalar*, №1, 2020.
8. **Rahimov, J.** *Sivilizatsion yondashuvning O'zbekiston tarixini o'qitishdagi o'rni.* – *Pedagogika va psixologiya*, №3, 2019.
9. **Qodirova, G.** *Interfaol metodlar orqali tarixni o'qitish samaradorligini oshirish.* – *Ta'lim va innovatsiya*, №2, 2021.
10. **Shirinov, A.** *Raqamli ta'lim muhiti va tarix fanining integratsiyasi.* – Toshkent: Oliy ta'lim nashriyoti, 2022.
11. **Collingwood, R. G.** *The Idea of History.* – Oxford: Oxford University Press, 1946.
12. **Tosh, John.** *The Pursuit of History: Aims, Methods and New Directions in the Study of Modern History.* – 6th ed. London: Routledge, 2015.
13. **Graham, S.; Milligan, I.; Weingart, S.** *Exploring Big Historical Data: The Historian's Macroscope.* – London: Imperial College Press, 2015.